

FONTES

LINGVÆ VASCONVM

stvdia et
docvmenta

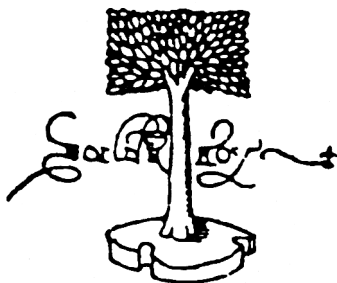

Erroibarko aldaeraren inguruan (1 – Ipar Erroibarko mintzairak) <i>Koldo Artola</i>	229
Basaburu Txikiko euskararen lekukoak (eta II) <i>Gorka Lekaroz</i>	277
Subordinadas completivas del verbo <i>gertatu</i> ‘ocurrir’ en Haraneder: ¿Subjuntivo extendido o conservación del Aoristo Perifrástico? <i>Gontzal Aldai</i>	327
Notas sobre toponimia de origen romano en Bizkaia <i>Valeriano Yarza Urquiola</i>	345
<i>Ol(b)a</i> entitate geografikoaz zenbait ohar <i>Luis Mari Zaldúa Etxabe</i>	385
Murillo el Fruto: XIV. gizaldiko agiria <i>Patxi Salaberri Zaratiegi</i>	407

Año XLVII
Número 120
2015

Nafarroako Gobernua **Gobierno de Navarra**
Kultura, Kirol eta Departamento de Cultura,
Gazteria Departamentua Deporte y Juventud

FONTES
LINGVÆ VASCONVM
stvdia et
docvmenta

SEPARATA

Año XLVII • Número 120 • 2015

Murillo el Fruto:
XIV. gizaldiko agiria

PATXI SALABERRI ZARATIEGI

Murillo el Fruto:

XIV. gizaldiko agiria

PATXI SALABERRI ZARATIEGI*

SARRERA

Nafarroako Artxibategi Orokorrean lanean ari den Peio Monteano historialari eta artxibazainari zor diot orain aztertuko dudan Murillo el Frutoko kaierraren ezagutza. Aurkitu, NAOeko goi mailako teknikaria den Maika Munarrizek aurkitu zuen, agiri batzuk antolatzen ari zen denboran. Azalak eta hogeita lau orrialde ttikik osatzen dute ikergai hartuko dudan koadernottoa. Katalogo zenbakia ondoko hau da, norbaitek esku artean erabili eta gauzak bertatik bertara ikusi nahi baditu: NAO, Udal Artxibategiak, Murillo el Fruto, 139. zk.

1994an argitaratutako doktore tesian Aragoaren ertzekeo herriko toponimo batzuk aztertu nituen, eta Peiok hori jakinki eta nitaz oroitu, koadernottoa bere eskuetara iritsi zelarik. Ni uxuetarra izateak ere, hots, murelutarren aldameneko izateak ere eragina izan duke atarrabiarraren erabakian. Hala uste dut. Era batera izan edo bestera, eskerrak ematea besterik ez zait gelditzen, hari eta Maika Munarrizi, egindako mesedearen ordainetan, nahiz eta mese-deek ardura lana ekartzen duten bizkarrean.

Zernahi gisaz, ez beza inork pentsa euskaraz idatzitako dokumentua dugula hau; zorte ona izan dugu kausitzearekin, egia, baina adurrak, nonbait, ez zuen nahi administrazio esparrukotzat aitor daitekeen idazkia euskaraz izkiriaturik egon zedin. Damurik, holakoen behar gorrian baikaude; ondoko batean izan beharko!

Nolanahi ere, garrantzi handiko agiria da, bi arrazoi nagusirengatik: Erribera goieneko herria XIV. gizaldian euskalduna zela iradokitzen duelako lehenik, hitzez hitz eta argiki erraten ez bada ere, eta bertako hizkeraren berri zerbait jakiteko lanabes oraingoz bakarra delako ondoren. Hirugarren alderdi aldekoa dokumentazioan geroago azaltzen zaizkigun zenbait leku izen itxu-

* Nafarroako Unibertsitate Publikoa (NUP).

ratxarturen etorkia garbiago ikusteko aukera eskaintzea da, etimologia azalpenak ematerakoan datu zaharrak, toponimoen antzinako aldaerak, urrearen parekoak izaten baitira, altxor handia.

Koadernoak ez du datarik, baina izkirione gotikoak denboran kokatzen laguntzen du eta, gainera, Carrascok (1973: 448) 1366an Murillon aipatzen dituen lagunetako batzuk hemen ere azaltzen zaizkigu: *Garcia Diez, Garcia Lucea, Johan Biperr, Miguel Dolz, Miguel Martiniz, Miguel Rodero, Per Arceiz Paneagoa*, e.a. Hortaz, guziz garbi dago garai berekoa dela, hots, XIV. mendearen bigarren erdikoa.

Erran bezala, koaderno ttiki baten modukoa da agiria, eta larru paper zaharxeago batean bildua dago. XIV. gizaldian ez, baizik ondoren norbaitek kaierttoari ezarri dion azal horretan «Libro antiguo de la Pecha que pagan los labradores de la U[ill]a de Murillo el Fruto» irakur daiteke, franko erraz, XIV. mendeko izkirione bihurrian idatzirik dauden barneko izkribuak baino aise argi eta garbiago.

Testu osoa ez dut transkribatu, apika «Nafarroako erromantzea» deitzen duten horrekin interesatuak daudenendako balio zerbait baduke ere. Ni onomastika aztertzer mugatu naiz: zeregin honetan leku eta jende izen berberak behin eta berriz errepikatzea lagungarri izan zait, beste gisan holako dokumentu zaharrekin usatuak ez garenondako sarri neke baita gauzak behar bezala irakurri, ulertu eta txukun ematea. Testua, bestalde, ondoko mendeetan ere agitzen den gisa, laburduraz beterik dago eta, horregatik, zenbait aldiz «onimoa» (antroponimo bat edo beste partikularzki) transkribatu eta aipatu gabe utzi dut, garbi ezin irakur nezakeenean.

Lehenik grafemak ukitzen ditut eta irudikatu nahi duten soinuekin lotzen saiatzen. Gero, kaierttoan azaltzen diren toponimoak aztertzen ditut, banaka-banaka, *abc* hurrenkeran, eta ondoren antroponimoak. Laugarrenik, ondorio batzuk ateratzen saiatzen naiz, Murilloko eleak inguruko herrietakoekin lotzera entseatzeko naiz, antz-aldeak ikusi nahian. Oibar haranekoekin eta bereziki Galipentzu eta Uxuekoekin erlazionatzen ahalegintzen naiz, ditugun Zarrakazteluko datu urriak ahortzi gabe. Uste dut garrantzizkoa dela Murilloko datuak ondoan eta iparraldean dituen herrietakoekin erkatzea, batasunik baden edo nolabaiteko haustura antzeman daitekeen jakiteko.

1. GRAFIKAK ETA SOINUAK

Hemen ez dut koadernoan azaltzen diren grafema guztiak banaka-banaka eta sakonki aztertze asmorik, baina bai XIV. mendeko Murillok bizi zuen hizkuntza egoera ezagutzeko interesgarri izan daitezkeenak.

a) Aitzurieta

Toponimo honetan *-z ç-* izaten dugu arrunki, eta *-z z-* zenbait aldiz. Nire irudiko, garbi dago eskribauak soinu afrikatu lepokaria irudikatu nahi zuela, izena erdaldundurik egon balitz, hots, erdal fonetikaren arauetara jarraikiz ahoskatu balitz, <z> edo <c> agertzea aski izanen baitzatekeen.

b) Areatzea

Hau aintz aldiz errepikatzen da kaiserrean, eta frankotan <c> edo <ç> bikoitzarekin izkiriaturik kausitzen dugu, grafema bakunarekin idatzitakoak

ere usu agertzen diren arren. Eskribaua egun euskara batuan <tz> idazten dugun txistukari lepokaria irudikatzen saiatu zela zalantzarik ez dago, eta gauza ageria da, beraz, 1366 inguruan murelutarrek euskaraz ohikoa izan den eta den hotsa ebakitzen zutela. Honek ez du erabat frogatzen garai hartan euskarak bizirik zirauela, baina horren alde hitz egiten du, batez ere ikusiko ditugun beste faktore batzuekin batean aztertzen dugunean.

c) **Baratzealzinea, Baratzeberrieta, Baratzebideta, Baratzetako hodia, Baratzezarreta**

Lehen toponimoa hiru alditan baizik ez da azaltzen aztertzen ari garen kaier ttipian eta, bigarren osagaiari doakionez, behin ere ez da <c> edo <ç> bikoitzarekin ageri, menturaz ozen ondoko neutralizazioa igurzkariaren aldekoa zelako, Landuchioren lanetan (A eskuaren datuetan) agitzen den bezala, konparaziorako (ikus Mitxelenak dioena, Agud eta Mitxelena, 1958: 21). Alegia, *Baratzealzinea* ebakitzen zatekeela. Zernahi gisaz, lehen zatia ere (*Baratze-*) grafema bakunarekin agertu ohi da, bai aztertzen ari garen honetan, bai beste *Baratze*-dun toponimoetan, hauetan zenbait aldiz <cc> azaltzen bada ere, batik bat *Baratzezarreta*-ren kasuan, baina bakanka baizik ez. Gainerakoetan <ç> ohi dugu, edo <c> bestela.

d) **Buztina**

Toponimo hau maiz erdarazko artikulua femeninoarekin agertzen da, eta beste frankotan artikulua hori gabe. Gehienxkoenetan *-z-* du *-t-*ren aitzinean, eta ateratzen den ondorena da garai hartan, toponimo honetan, lepokaria ez zela, gero zenbait hizkeratan gertatu bezala, apikari bihurtzen, herskari horzkari ahoskabearen aurrean. Hau, dena dela, orokorra da garai honetan, *-zt-* duten toki izenetan.

e) **Txorrota**

Beti *La Chorrota* izkiriaturik aurkitzen dugu, artikuluekin eta <ch> digrafoarekin. Erdaraz hitz honek soinu txetxekari sabaikaria du, eta orobat euskaraz (*Zorroka* ere bada, ordea, Ultzurrunen erraterako, baina *Txorroka* Imozko Latasan) eta, hortaz, ez da harritzeko beti aipatu digrafoa agertzea. Hau zen, bestela ere, alderdi honetako euskaran espero genuena, baina nolanhiko gisan, ez da kalterako hitz hasieran egun <tx> idatziko genukeena zegoela jakitea, ez Iparraldean agertu ohi den <x> igurzkari sabaikaria, edo bestetako <z> igurzkari lepokaria.

f) **Hodia eta Uharte**

Hemen nabarmendu nahi dut *odia* beti *h-*rik gabe lekukotzen dela, eta *Uarte* eta eratorriak, aldiz, beti edo ia beti *h-*rekin. Honen arrazoia, itxuraz behintzat, garai hartarako Murilloko euskararen hasperenik ez izatea da batetik, eta hasierako *u-* hori bokala zela erakutsi nahia bestetik, *Uarte*-dun toponimoak *Barte(-)* irakur baitzitezkeen beste gisan. Gogora dezagun, bestalde, euskaraz *Uharte* dela Ipar Euskal Herrian kausitzen dugun ahoskera, eta tarteko aspirazioak belar igurzkaria utzi duela bai Arakilgo *Uharte*-n, bai Iruñetik hurbil dagoen izen bereko herriaren izenean. Hots, *Ugarte* dira edo

izan dira bi toponimoak, lehena gero, aitzineko bokal belarraren eraginez, **Ubar*te > *Uber*te bilakatu bada ere.

g) Aibar, Biper, Laster eta Ederra

Ederra <r> bikoitzarekin izkiriaturik azaltzea ohikoa da, eta hola opatzea espero genuen. Beste hiru onimoak, *Aibar* toponimoa eta *Biper* eta *Laster* antroponimoak, bukaeran -rr dutela kausitu ohi ditugu, *Aibar* ez beti, baina bai *Biper* eta *Laster*. Hau usaiakoa da Nafarroako dokumentazioan akabailan dardarkari anizkuna duten onimoetan, eta arrazoia euskarak duen soinuan bilatu beharra dago. Egia da gaztelaniak ere baduela, baina hitz amaieran hotsa ez da hain «azkarra» izaten, eta erdal belarri batendako aski nabarmena suertatzen da euskaraz, Hegoaldekoan behintzat, ohi dugun hots gogorkara (hau beti erlatiboa da, jakina, nondik abiatzen garen) hori.

2. IZENEN AZTERKETA

2.1. Toponimoak

Lehenik eta behin aurkitu ditudan toponimoak ekarriko ditut hona, eta hauen etimologia azalpena emanen. Hauek dira:

2.1.1. Aitzurieta

Anitzetan errepikatzen da, baina honek ez du erran nahi, alabaina, guztiz garbia zaigula, izan ere maiz ez baita argi tarteko hizkia <r> edo <u> den eta, beraz, *Aitzurieta* ez ezik *Aitzubieta* ere irakur daiteke.

Lekukotasunak: «*una vyña en ayz çurjeta*», «*Jt[e]m una landa en ayz çurjeta*», «*Jt[e]m un çarrado en ayz çurietas*», «*Jt[e]m una vyña en ayz çurietas*», «*Jt[e]m una vyña en ayz zuujeta*», «*Jt[e]m una landa en ayz çuujeta*».

Ezaguna da leku izenetan, zenbait aldiz, *zuri* eta *zubi* elkarren ordainetan azaltzen direla, adibidez *Arrizurieta* eta *Arrizubieta*-ren erakoetan. Zubia harritzkoa dela adieraztea arrunta da gure toponimian (cfr. Arabako *Arzubiaga* herri izena), baina ez haitzezkoa dela nabarmentzea, *Aitzubia* batek haitza aldakan duen zubia izenda badezake ere. Murillo el Frutoko agirian *Malpuent* errepikatzen da (ikus beheitiago), eta ez da dudarik xvii. mendean *Malpuen* (1612, Kaparrosoko protokoloak, A. Napal, 19. karpeta) eta *Malpuente* (1618, *ibid.*, Fco. Esparza, 26. karpeta) agertzen den tokia dela, segur aski *Malpontaz* gisa lekukotzen den bera (1615 eta 1631, *ibid.*, 26 eta 34. karpetak).

Dena dela, ez dakit aztergai dugun toponimoak harekin zerikusirik baduenetz; ez dirudi. Kasuren batean toki izen bera euskaraz eta erdaraz (Nafarroako ezaugarri berezi zenbait dituen gaztelanian) azaltzen zaigu, gehien-gehienetan leku izenak euskarazkoak edo erdarazkoak badira ere, hots, euskarazko edo erdarazko bertsioan aurkitzen baditugu ere, bakar batean, ez bietan txandaka: *Buztina*, *Uarte / La Rueda*, *La Rueda Vieilla*. Alabaina, ikus *Baratzebideta* eta *Carrera de los huertos*, beherago.

Toponimoaren osagai argiak *haitz* izena, *zuri* izenondoa eta *-eta* leku-ugaritasunezko berrekailua dira, batzuetan leku hutsa eta beste batzuetan lekua ez ezik zerbaiten ugaritasuna ere adierazten dukeena. Erran moduan, badaiteke zenbait aldiz *zuri* ez, baizik *zubi* izatea.

2.1.2. *Areatzea*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una landa en areaccea affrontant]e al soto*», «*Jt[e]m una landa en areaçcea affrontant]e al soto*», «*Jt[e]m una landa en areacea affrontant]e con el soto*», «*Jt[e]m una pieça en areaccea affrontant]e con la ceq[ui]a*», «*una pieça y vyña en areaçcea*».

Osagaiak *harea* izena, *-tze* atzizki leku-ugaritasunezkoa eta *-a* artikulua dira. Ikus daitekeen moduan, oinarriak, izenak, *-a* berezkoa du, bokal hori atzizkia eranstea ez erortzeak erakusten duen bezala, eta ez du, gainera, *h*-rik behin ere, seinale *-ez* froga- XIV. mendearen bigarren erdirako alderdi honetan soinu hori ebakitzen ez zela, hitz honetan behintzat. Berrekailua, bestalde, *-tze* da, ez bestetako *-tza*.

Irudi luke XIV. mendeko *Areatzea* XVII. gizaldian (1611, Kaparrosoko protokoloak, A. Napal, 19. k.) eta XVIII. ean (1798, Kasedako pr., 36. k.) ageri den *Los Arenales* bera dela. *Areatzea* Eslaban eta Ezporogin ere bazen, lehena, nonbait, Lergako egungo *Los Arenales*-en aldakan (Salaberri, 1994: 185, 313). Uxuen *Areatzeta* genuen (*ibid.*, 730), Beireko mugan.

2.1.3. *Baratzealzinea*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m un carrado en varace alcinea afr[ontant]e con [e]l camj[n]o*», «*Jt[e]m un çarrado en Varace alcinea affrontant]e con çarrado doljua*», «*çarrado en varace alcinea affrontant]e con çarrado de M[ari]a landaçu*».

Osagaiak *baratze* izena, *alzin* 'aurea' postposizioa (hau ere izena da) eta *-ea* bukaera dira. Murilloko XVI, XVII eta XVIII. gizaldietako datuetan ugariak dira baratzei erreferentzia egiten dieten toponimoak: *Las Huertas* (1598, Oibarko pr., J. de Sola zaharra, 7. k. bis), *El Guertaz* (1611, 1614, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. eta 20. k.), *Los Guertos*, *El Amplo de los Guertos* 'Baratzetako zabalak' (1611, 1619, *ibid.*, 19. eta 26. k.), *La Huerta Alta* (1769, Kasedako pr., J. Huarte, 22. k.).

2.1.4. *Baratzeberrieta*

Lekukotasunak: «*una pieça en varaceverrieta*», «*una carrado en Varace Verrieta*», «*Jt[e]m un carrado en barace verrieta*», «*Jt[e]m una vyña en varace verrieta*», «*Jt[e]m un huerto en varace verrieta*», «*Jt[em] un huerto en barace Verryetas*», «*Jt[e]m una pieça en varace verrjeta [...] Jt[e]m una vyña en varace verrieta*».

Osagaiak *baratze* izena, *berri* adjektiboa eta leku-ugaritasunezko *-eta* atzizkia ditugu. Maiztasun handikoa da ikertzen ari garen kaierttoan, eta bitan baizik ez da ageri bukaeran *-s* duela, oker ez banago. Erdarazko pluralgile hau euskara ahultzen hasten denean erantsi ohi zaie euskal toponimoei, baina hau ez da beti hola (*cf.* Getariako *Meagas*, berez *Meaga* dena, *Mia* ebakia bertan eta inguruetan¹). Erdal pluralgilea beste bi toponimotan ere kausitzen dugu: *ayz çurietas* (behin), *baraçe carretas* (bitan).

Toponimoa XIV. mendean bere gardentasun osoan ageri zaigu, ez bairik gabe artean euskara bizirik zegoelako. XVII. mendean berriz aurkitzen dugu, baina itxuratxarturik: *Baricibarretas* (1619, Kaparrosoko pr., Fco. Esparza, 26. k.), *Baricibar* (1645, *ibid.*, 41. k.), *Barizibarretas* (1649, *ibid.*, 44. k.). Badaiteke

¹ Luis Mari Zaldúa, adierazpen pertsonala.

gaurko *La Barituerta* (NTEM 41: 111) ikergai dugun honen aldaera desitxuratu izatea; ez jakinki.

2.1.5. *Baratzebideta*

Lekukotasuna: «*Jt[e]m una vyña en varace videta af[rontant]e con pieca de seme[no] de meljda valdes*».

Toponimo hau behin bakarrik agertzen da, eta bukaera *-ta* nahiz *-ra* irakur daiteke. Adlatiboa hemen arraroa izanen litzateke, baina ez *Baratzebideta*-ren tankerako erakuntza, eta hau da irakurketa hori hobesteko eta lehenesteko zergatia. Osagaiak, beraz, *baratze*, *bide* izenak eta *-eta* leku-ugaritasunezko berrekailua dira. Kasu honetan, erdarazko *Carrera de los huertos*-en baliokidea bada, atzikia lekuzko hustako eman beharko da, ez ugaritasunezkozat.

2.1.6. *Baratzetako hodia*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una [pieça] oljuar en varacetaco odia*», «*Jt[e]m una pieça en varacetaco odia*», «*Jt[e]m un oljuar [...] en varacetaco odia af[rontant]e con la ceq[ui]a*».

Osagaiak *Baratzeta* toponimoa, leku genitiboaren *-ko* hondarkia, *hodi* izena eta *-a* artikulua direla dirudi. Beste interpretazio bat *baratze* + *-eta* + *-ko* + *hodi* + *-a* ditugula kontu egitea litzateke.

Puntu honetan *hodi* izenaren adiera zein den aztertu behar genuke. Badakigu han-hemenkako hainbat toponimoren oinarrian dugula: argibidez, *Hodiaga* Aranatz aldeko (N) herrixka despopulatu zen (1268, Felones, 1982: 659), eta *Hodieta* Artzibar edo Longidako (N) beste herri hustu baten deizioa (1268, *ibid.*, 640; «En Val d'Arçi» ageri da, baina Longidakoa zen, antza). Nafarroatik atera gabe, *Odieta* ibar izena dugu (*Val de Odieta* 1280an, Zabalo, 1972: 75), Mugiroko (N) aurkintza baten izena ere badena, eta berebat Liginagako (Z) auzo batena (Barandiaran, 1974: 157). Hurbilago, *Gristiodiaburua* genuen Eslaban, eta *Odia* Uxuen, ermitatik hurbil, Murilloko mugatik ez hagitz urruti (Salaberri, 1994: 245, 853).

Mitxelenak (AV, 475) 'caño', 'encañada, barranco' adiera ematen dio *odi(a)* izenari. *OEH*-n toponimiarako egokiak diren 'barranco', 'vallon enfermé entre des montagnes' eta 'conducto de agua' aipatzen dira, besteak beste. Murilloko kasuan *cequia* 'acequia' aurkitzen dugu aipuetako batean, hots, eta *RAE*-ren arabera, "zanja o canal por donde se conducen las aguas para regar y para otros fines" adiera duen izena, Ezporogiko *Azekialdea*-n eta Galipentzuko *Zekiazarra* toponimoetan (Salaberri, 1994: 314, 482) dugun berbera.

Bestalde, Uxuen *erreka* ibili izan da, oso oker ez banabil, erdarazko *barranco*-ren baliokidetzat, eta ezin ahantzi Murillon berean edireten dugun *erregu* hidronimoa (*Erteko erregua*), gorago Morionesen eta Leatxen ditugun *Loiaerregua* (= *Loiaerreka*) eta *Erregumaioerea* ('el río mayor', *Romario* egun, itxuragaizturik) toponimoetan dugun berbera, Legardako *Erreguandia*-n (1598, Obanosko pr., S. Pérez, 10. k.) eta Galbarrako *Behengo erregua*-n ere badagoena: «*Otra pieza en el termino de bengo erregua [...] ten[ien]te [...] a rio caudal*» (1692, Artabiako pr., M.J. Garzia, 6. k.).

Murillon *La Canal* ageri da XVIII. mendean (1771 eta 1798, Kasedako pr., J. Huarte, 23. k., L. Escudero, 36. k.), eta badaiteke hau XIV. gizaldian erre-

pikatzen den *odia*-ren itzulpena besterik ez izatea, baina erran bezala ‘azekia’ edo ‘erreka’, ‘barranco’ ere izan liteke. *Cfr. Uarteko hodia.*

2.1.7. Baratzezarreta

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una vyña en varacce çarreta*», «*una vyña en varaçeçarreta*», «*Jt[e]m en varace çarreta una pieça*», «*Jt[e]m un Mailluelo en varaçeçarreta*», «*Jt[e]m una pieça en varace carreta*», «*Jt[e]m una landa en baraçeçarretas*».

Geroagoko beste testigantza batzuk: *la puen de baricicartas* (1624, Kaparrosoko pr., A. Napal, 23. k.), *la puendebariziçartas* (1626, *ibid.*, Fco. Esparza, 26. k.), *Barrizarras* (1726, *NTEM* 41: 111, eta 1853, hipoteka liburua, 172 zk.), *punte de Barrizarzas* (1804, *NTEM* 41: 111), *punte de Barizarza* (1830, *ibidem*), *Barizarras*, *Marizarra*, *Marizarzas* (1892, *ibidem*). Egun zeharo itxuragabeturik dago: *El Puente de Marizárza* (*ibidem*).

Osagaiak argiak dira: *baratze* izena, *zar* ‘zaharra’ izenondoa eta *-eta* berrekailua. Honen kari, aintzat har bedi Zarrakaztelun mende bat lehenagoedo *çalduçassarra* toponimoa lekukotzen dela (1269, Munita, 1984: 81), antza denez *çalduçaharra*-ren ordezk dagoena. Ciérbidek eta Herrerok (1985: 55) *Calduçafarra* irarkutzen dute, hots, egun *Zalduzaharra* idatziko genukeena.

2.1.8. Buztina

Lekukotasunak: «*una vyña en Buztina*», «*Jt[e]m una pieça en buztina*», «*Jt[e]m una vyña en la buztina*», «*Jt[e]m un huerto en la buztina*», «*(un) maylluelo en la buztina*», «*una landa en buztina affrontant]e con la Jaşa*», «*un huerto [en] la buztina*», «*Jt[e]m la q^oarta p[ar]t[e] d[e]ll[a] vyña de buztina*».

xvii. mendean «*una pieça linar en la buztina*» (1612, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.) eta «*una pieça [...] en el termino Regadio [...] en el que llaman la Agustina*» (1673, Kaparrosoko pr., J. Valles de Oroz, 78. k.) dauzkagu.

Hemen, argi eta garbi, euskarazko *buztin* izen arrunta eta *-a* artikulua ditugu. Ohartzekoa da sekulan ez dela <ñ>-rik azaltzen.

2.1.9. Carrera (d)el pozo

Lekukotasuna: «*Jt[e]m un çarrado en la carrera (d)el poço*» (ez da erabat garbi ageri *d*-rik badenetz). Osagaiak *carrera* ‘bidea’, ‘errepidea’, ‘gurdibidea’, *de* preposizioa (ustez), *el* artikulua eta *pozo* ‘putzua’ izena dira.

2.1.10. Cascallares, los

Lekukotasunak: «*una pieça en los cascaillares*», «*Jt[e]m una pieça en los cascaillares affrontan]te con pieça de Johan Lopiz*», «*Jt[e]m una pieça en los cascaillares*».

Hau xvi eta xvii. mendeetan kausitzen dugun *El Cascaxo*, *El Cascajo* bera izan daiteke, xix. gizaldiko eta egungo *El Cascajo* (*NTEM* 41: 112, 154). Jaki-na den bezala, euskaraz *Kaskallu*, *Kaskalludia*, *Kaskallueta* eta antzeko beste izen batzuekin adierazi izan da kontzeptua. Adibidez, *Aldeko kaskailua* izan dugu Aldea herrixka despopulatuan (Lerga orain), *Kaskallueta* Eslaban eta *Kaskallu* Galipentzun (Salaberri, 1994: 165, 253, 418).

Hizkuntzaz kestione, garbi ageri da xiv. gizaldian alboko sabaikaria ibiltzen zela erdaraz, euskaraz oraino egiten den bezala. *Cfr.*, honen karietara,

koadernoan aurkitzen dugun *fillos (de pascoal garjçu)* aldaera, emaitza igurz-kari palatal ahostuna duen *fijo* anitzez ugaria bada ere (aintzat har bedi, tar-teko kontsonantea dela eta, *Meje* identifikagarria).

2.1.11. Chorrota, la

Lekukotasunak: «*una pieca en la chorrota*», «*una pieca en la chorrota af[frontan]te con vyña de miguel m[artin]iz*», «*Jt[e]m la meatat de la vyña de la chorrota*».

Txorrota ohikoa izan da euskal toponimian; *cfr.*, konparaziorako, Girgi-llaoko 1601eko aipu hau: «*Otra pieça donde llaman chorrota Videa*» (Lizarrako pr., P. de Zelaia, 12. k.), edo Orbaibar Makirriaingo 1759ko beste hau: «*ytem otra [huerta] [...] en la parte llamada Chorrota que afronta con huertra del d[ic]ho Palacio y con regacho que vaja de d[ic]ho termino*» (San Martin Unxeko pr., B. Tercero, 45. k.).

Hurbilxeago, *Txurruta* izeneko erreka (*barranco*) eta iturria ditugu Age-zan (Salaberri, 1994: 156); Leatxen *Txurruta* eta *Txurrustagaña* genituen, Ugarkako errekan, «*Otaberaren parean, bertan ura txirrian erortzen den gune bat baitago, ekaitza delarik*» (*ibid.*, 566). Ikus gorago erran duguna. *Xurruta*, bestalde, 'harraska' da egun Luzaiden (Kamino eta Salaberri, 2007: 190).

Iribarrenek (1984: 192) *chorrota* 'ur-jauxia', 'harraska' dela diosku. Muri-lloko *Txorrota*, antzina bezala egun ere *La Chorrota* deitzen dena, Santakara-raino doan hodi edo azekia txikia da (*NTEM* 41: 114). Azken liburu honetan biltzen denez, murelutarrei «los chorrotos» erraten diete, toponimoan oinarri-turik. Diodan bukatzeko Uxuen *chorroto* «txirria» handiari erraten diogula, zurrustan, turrustaka ateratzen den ur txorro nabarmenari alegia.

2.1.12. Erteko erregua

Lekukotasunak: «*una vyña en erteco erregua af[frontan]te con vyña de Johan Biperr alcalde*», «*Jt[e]m una vyña [en] erteco erregua [...] una pieca en erteq^o Regua*», «*Jt[em] una vyña en erte Regua afr[ontante] al soto [...] Jt[em] una landa en erteqoRegua*», «*Jt[e]m una pieça en erteco erregua af[frontant]e al soto*», «*Jt[e]m una pieça en erteco erregua af[frontant]e con la Jafsa*», «*Jt[e]m un oljuar en erteco erregua af[frontant]e con la Jafsa*».

Toponimoa ez zen berehala lekutu: *Artecorregua* (1613, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.), *Articorregua* (1615, *ibid.*, Fco. Esparza, 26. k.), *Artticorregua* (1774, Kasedako pr., J. Huarte, 26. k.), *Alto Regua* (1861, 1892, *NTEM* 41: 154). Egundaren izena ezezaguna da, oker ez banago.

Osagai argiak *erte* 'arte, bitarte', leku genitiboaren *-ko* hondarkia, *erregu* 'erreka'-edo (erdarazko *yasa*, antza) eta *-a* artikulua dira, hots, 'arteko erreka', 'arteko baserreka' da toponimoaren etorkizko adiera, hain segur ere honen alde banatan bazirelako bedera erreka edo ubide (*cfr.* 1619ko «*otra pieça entre los dos barrancos*», Kaparrosoko pr., A. Napal, 22. k.). Nabarmenezkoa da Nafarroako alderdi zabal batean biziki hedaturik egon den *erte* 'arte' aldaera asimilatua dugula, goitiko herrietan bezalatsu: *Ginderte* (Ageza), *Boiuerte* eta *Boioarte*, *Zazuarte* eta *Zazuerte* (Eslaba), *Arteko haitza* eta *Erteko haitza* (Uxue), *Iturriarte* eta *Iturrierte* (Zare) (Salaberri, 1994: 128, 203, 305, 754, 961). Behin edo beste elkarketa bidezko forma ageri da, egun

Erterregua idatziko genukeena. Ikus *Baratzetako hodia* eta *Uarte* sarreretan erran duguna.

2.1.13. Esatea

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una pieça en esatea afr[ontant]e con vyña de p[e]r arceyz paniagoa*», «*Jt[e]m una vyña en essatea affrontant]e con pieça de sancha del portal*», «*Jt[e]m una pieça en esatea*».

1607an (Kaparrosoko pr., M.J. de Luna, 3. k.) eta 1611n (*ibid.*, A. Napal, 19. k.) *Satia* edireten dugu, bai eta ere XVIII. mendearen akabailan (Ciérbide eta Herrero, 1986: 142).

Toponimoa ez da beti nik nahi nukeen bezain garbiro irakurtzen, baina zalantzarik ez dago *Esatea* dugula hor, s bikoitzak soinu afrikatua, egun <ts> idazten duguna, adieraz lezakeen arren, menturaz. *Esatea* hitzak ‘atea’, ‘mendatea’, ‘portilua’ adierazten du, eta oraino -edo orain guti arte- bizirik egon da Arantzazu aldeko hizkeran. Ikus Gipuzkoako *Arrasate* herri izena aztertzean diodana (Salaberri, 2011: 145). Uxuen egun bizirik dago *Esatea* toponimoa, *Portillo de Satéa* ebakirik. Jakina, ez du deus ikustekorik euskarazko *zattia* ‘puska’ hitzarekin, Ciérbidek eta Herrerok (1986: 142) uste dutenaren kontra.

2.1.14. Eutzea

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una pieça en eucea*», «*Jt[e]m una pieça en eucea afr[ontant]e con pieça de M[ari]a gariçu*», «*una pieça en euçea*», «*Jt[e]m una pieça en eucea affrontant]e con pieça de grachito*».

Hemen Oibar haranean (*Aldeko euntzea*, *Euntzeberri* Lergan, *Euntzea*, *Euntzeberri*, *Euntzeluzea* Eslaban, *Sorgineuntzea* Leatxen, Salaberri, 1994: 164-165, 235-237, 564), Artaxoan (*Euntzeandia*, *Euntzebiribilla*, *Euntzetxikia*, Jimeno Jurio eta Salaberri, 1998: 110-111) eta hemendik goitiko Nafarroako alderdi zabal batean kausitzen dugun *euntze* ‘belar-soroa’, ‘belagaia’ izenaren aldaera dugu. Beste lan batean zehaztu nuen bezala (Salaberri, 1998: 82), *eutza*, *eutze* eta *euntza* aldaerak dokumentaturik daude, Estellerrian. Hitza, Mitxelenak ikusi zuen moduan (1977: 492, 509), *fenu* ‘heno’-ren eratorria da; toponimoaren etorkia eta bilakaera hauek izan ziratekeen: *fenu* > **henu* > **hehu* > **eu(n)* + *-(un)tze*. Atzizkiaz Salaberri (1997) ikus daiteke.

2.1.15. Garipentzuko zaldua

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una vyña en garipençuq^o çaldua affrontant]e con la ceq[ui]a*», «*una landa en garipençuq^o çaldua affrontant]e al soto*», «*una vyña en garypencuco caldua affrontant]e a la landa de las fijas de mjguel del portal*», «*Jt[e]m una pieça en garipençuco çaldua co[n] dos oljuos affrontant]e con [e]l camj[no]*», «*Jt[e]m una vyña en garipençuq^o çaldua affrontant]e con la ceq[ui]a mayor*», «*Jt[e]m una landa en garipe[n]çuq^o çaldua cabo el soto affrontant]e con[e]l soto*», «*Jt[e]m una landa en garipe[n]çuq^o çaldua affrontant]e co[n] la Jaşa*».

XVII. mendean itxuratxarturik aurkitzen dugu toki izena, euskara lekutu ondoren eta honen ondorioz: *Galipienço Cruzaldo*, *Galipiemcocucaldo* (1611, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.), *Galipienço Cruzaldo* (1612, *ibidem*), *Galipienço Cuçaldo* (1621, *ibid.*, Fco. Esparza, 27. k.).

Osagaiak *Garipentzu* ‘Galipentzu’ herri izena, leku genitiboaren *-ko* hondarkia, *zaldu* «ubideen ondoko eremua, eremu urtsua, maiz zuhaitzez estalia egoten dena» eta *-a* artikulua dira. *Zaldua*-ri «eguerdiko beroaldietan azien-dak itzalpean egoten diren zuhaitzia» (gaztelaniaz «arboleda donde sestea el ganado») adiera ematen zaio arrunki, Azkuek Erronkaribarren bildu zuen *zaltua*-n oinarri harturik (ikus *OEH*), baina, toponimiari ohartuta, eguzkia bezain argi dago erranahia zabalagoa dela, eta gaztelaniazko *soto*-ren baliokide dugula, jatorriz dagokion moduan, biak latineko *saltu*-tik ateraiak baitira. Murilloko kasuan ere hala dela dirudi, gure kaierttoan arduraxko «afrontante al soto / con el soto» ageri delako.

Toponimoa ezezaguna da egun, baina Murillok Santakara, Uxue eta Zarrakaztelurekin ez ezik Galipentzurekin ere mugatzen du, edo zehazkiago erran, Aragoa ugaldeak egiten du bien arteko muga eta, hortaz, ez da estonatzeko *Garipentzuko zaldua* toponimoa izatea.

Forma honen berezitasuna aldiro erakusten duen *tap*-a da, alegia, beti *Gari*- azaltzea, behin ere ez *Gali*-. Orain urte batzuk karrikaratu artikuluxkan (Salaberri, 2010) *Galipentzu / Gallipienzo* herri izenaren etimologian sakondu nahi izan nuen, arrakasta gutxirekin, ez bainuen toponimoaren nondikakoa zulatzea erdietsi: ustekari eta proposamen bat baino gehiago mahaigaineratu bai, baina gauza garbirik ez nuen atera. Aipatu artikuluxkan biltzen diren agiritestigantzetan ez da sekula *Gari*-ren erakuskaririk jasotzen, Campionen arabera (*ibid.*, 354) herriaren euskarazko izena *Garipentzu* bazen ere. Ez dakit iruindar idazle eta gramatikariak non aditu edo nondik bildu zuen *-r*-dun aldaera hori, baina, erran bezala, ez da helmenean ditugun agiri bildumetan inoiz ere azaltzen.

Egia da agiri zahar horietan *Galipentzu* ez dela behin ere euskal toponimo baten osagai, eta izan dugun eskarmentuak argi irakatsi digu horrek zenbaterainoko munta duen. Argibidez, Orbaibarko *Olleta* herri izena euskaraz *Oleta* zela *Oletabidea* hodonimoan ageri delako ikasi genuen (Salaberri, 1994: 657-658), bestela *Olleta*-ren azpian *Ollo* edo *oilo* dagoela pentsatzen jarraituko genukeen.

Ildo beretik, Agezako *Uxue bidea*-k (1547), *Ussue bidea*-k (1603) eta Lergako *Usueco oyanondoa*-k (1592), *Uxuecooyondoa*-k (1786) (Salaberri, 1994: 158, 657) argi adierazten dute erdarazko *Ujué*-ren euskarazko forma *Uxue* zela, gero nahasgarrikara suertatzen diren lekukoak izanagatik ere, gaztelaniaz eraginik. Hau da, konparazio baterako, Murilloko bereko *Jubidea*, *Zubidea*-ren kasua: «tres peonadas de viña [...] en el termino [...] llamado Zubidea» (1631, Kaparrosoko pr., Fco. Esparza, 34. k.), «... y el termino se llama Jubidea camino de Santa agueda que afrenta a caminos de Uxue por Santageda» (1654, *ibid.*, 46. k.). Honen oinarrian **Uxu(e)bidea* zegokeen, baina oraingoan ez dugu XIV. gizaldiko testigantzarik, zorigaitzez.

Nolanahi ere, euskaraz, Zaraitzu aldean, *Galipentzu* erabili da azken denboretan, eta gure alderdiko mikrotoponimian *Galipencu videa* dugu 1592an, Agezan (Salaberri, 1994: 125). José de Mateo galipentzuarraren 1730eko *Galipentzu* testigutzak ere (ikus Salaberri, 2010: 353-354) *-l*-dun formaren alde egiten du. Bestalde, Uxuen orain ibiltzen diren *Galipienzo* (herria) eta *galipienzano* (Galipentzutik etorritako gizon baten eta haren familiakoen goitizena) aldaerak oinarrian albokari emea zuen forma baten alde mintzo dira, baina ez Oibarko eta bestetako *Gallipienzo*, ez eta, ikusi bezala, euskaldunen azken hamarka-

detako usadioa. Nabarmendu beharra dut, puntu honetan, Murilloko dokumentazioan *Galipienzo*, *Galipienço* ohikoa dela: «*Una vina en el sequero [...] que afrenta con camino que ban al arcal y camino real que ban a Galipienzo*» (1613, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.).

Zaldu-ri doakionez, Uxuen *Zautelu* txikigarria lekukotzen da, eta Zaren *Xautu* (eta *Xautuarana*) berantiarra (Salaberri, 1994: 919, 961-962) dugu, besteak beste. Hurbilago, Zarrakaztelun 1269an «*illos sotos antiguos [...] videlicet Çalduçassarra, Arçiçiloa, Oylarçaldua*» ditugu, eta 1300 eta 1319an *los sotos de Ollarçaldua* eta *Oyllarçaldua* (Munita, 1984: 81, 100, 141). Ikusten denez, honen bigarren osagaia aztergai dugun *zaldua* da, eta lehena *oilar* hegazti izena edo, beste gisan, *oihan* 'zuhaitzez estalitako mendia' izenaren elkarketako *oiar*-en *ollar*- aldaera, herri etimologiaz sortua batzuetan, eta lleismoz beste batzuetan. Ikus, honen inguruan, Morionesko *Ollarmendia* (Salaberri, 1994: 697).

2.1.16. *Huertos, los / Huertos, carrera de los* (= *Baratzebideta*)

Lekukotasunak: «*Jt[e]m otro huerto en los huertos*», «*Jt[e]m una pieça en la carrera de los huertos*». Ikus *Baratzeta*-ren eratorrietan eta *Baratzebideta* sarrean erran dena.

2.1.17. *Legazpea*

Lekukotasunak: «*En legazpea una pieça [...] af[rontan]te co[n] pieça de [...] p[edro] arceyz lucea*», «*En legazpea una pieça [...] af[rontan]te con pieça de Martin ynyguyz*», «*en Legazpea una landaça*», «*Jt[e]m otra pieça en legazpea*».

xvi. mendean *Legazpia* ageri da (1593, Oibarko pr., J. de Sola zaharra, 7. k.), xvii.ean *Cantera de Legazpia* (1616, Kaparrosoko pr., A. Napal, 20. k.), *Canal de Legazpia* (1622, *ibid.*, 28. k.) eta *Delantera de Legazpia* (1631, *ibid.*, 34. k.), eta xviii.ean *la Gazpia* (1773, Kasedako pr., 25. k.). Hondar aldaera hau xix.ean ere agertzen da (*NTEM* 41: 118); egun *la Gázpia* erraten da.

Osagaiak **Legatz*-oinarria, *-pe* 'beheko alderdia' eta *-a* artikulua dira, hots, **Legatz*-en peko eremua' da toponimoaren etorkizko erranahia. *Legaz*-en, bestalde, *legar* 'harri xehea', 'harea' izena eta *-tz(e)* leku-ugaritasunezko atzizkia dituzkegu. *Cfr.*, tarteko txistukariaz den bezainbatean, *Leazkue* herri izena.

2.1.18. *Legazpieta*

Lekukotasuna: «*una q'artalada [...] pieça en legazpieta*». Iduri duenez, aurreko sarreran ikusitako *Legazpea* aurkintza izena bera da, baina oraingoan *-eta* leku-ugaritasunezko atzizkiarekin ageri da. Euskal toponimian *-ee* > *-ie*- disimilazioa ezaguna da (*cfr.* *Ibiltzieta* < *Ubil(t)zieta* < **Ubil(t)zeeta*). Nolanahi ere, lekukotasun bakarra dugu, eta ez da irakurtzen erraza.

2.1.19. *Linares, los*

Lekukotasuna: «*Jt[e]m una pieça en los linares af[rontant]e con pieça de Johan biperr alcalde*».

xvii. mendean ere *Los Linares* lekukotzen da (1612, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.; 1622, *ibid.*, Fco. Esparza, 1622, 28. k.), eta orobat xviii.aren bukaeran (1798, Kasedako pr., 36. k.). Egun *El Linar* dago bizirik (*NTEM* 41:

118). Galipentzuko *Li(g)atzeta* da honen euskarazko ordainetako bat (Salaberri, 1994: 426-427).

2.1.20. *Malpuent*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una vyña en Malpue[n]t*», «*Jt[e]m una vyña en Malpuent af[rontant]e con vyña de M[ar]tin meje*», «*Jt[e]m una vyña en Malpuent af[rontant]e con la Jaſa*».

xvii. mendean, 1612an, *Malpuen* edireten dugu (Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.), hots, bukaerako bokala ez ezik sudurkariaren ondoko horzkaria ere galdu duen aldaera: «*Otra pieça en Malpuen camino del molino*». Guztiaz ere, sei urte geroago *Malpuente* osorik aurkitzen dugu (*ibid.*, Fco. Esparza, 26. k.), eta aldaera oso hori berori dugu 1798an (Kasedako pr., L. Escudero, 36. k.).

Egun, ordea, *Malpontaz* da bizirik dagoen forma, irudi duenez Galipentzuko eta bestetako *Pontarrón*-en hurbileko adiera duen toponimoa (Salaberri, 1994: 450). Honela deskribatzen dute Ciérbidek eta Herrero (1986: 120): «*Se denomina así un puente rústico, hecho con losas, que hay sobre una acequia cercana a La Presa*». Eslabako *Xubingoa*-k eta Uxueko *Zubitxiki*-k (Salaberri, 1994: 298, 921) honen antzeko adiera zuketzen.

Malpuent(e)-k eta *Malpontaz*-ek leku bera adierazten dutenez ez dakit xuxen; baietz ematen du. Bigarrena ere xvii. gizaldian lekukotzen da, 1631n erraterako: «*Otro (olivo) en Malpontaz en pieça de Fran(cis)co de Artiaga*» (Kaparrosoko pr., Fco. Esparza, 34. k.).

2.1.21. *Olivar, el*

Lekukotasuna: «*Jt[e]m una pieça en loljuar af[rontant]e con pieça de Lope g[arçia]*».

Toponimo hau franko aldiz errepikatzen da, eta gehienetan ez dakigu, *Tablar del pozo*-n agitzen zaigun moduan, bukaerako grafema <r> edo <z> den. Euskaraz *olibadia* erran izan da: *Gile Olibadia* “Gil izena duenaren olibadia” (Artaxoa, Jimeno eta Salaberri, 1998: 123), *Olivadia* (Garisoain, 1579, Zirauciko pr., M. de Iriarte, 4. k.), e.a. Oibar haraneko, Uxueko eta Murilloko bereko datuak ikusirik, ordea, *Olibadua* espero genuke Murillon, euskarazko bertsioa azalduko balitz. *Cfr. Aranduy* (1281, Murillo, Ciérbide eta Herrero, 1986: 101).

2.1.22. *Parral, el* (behin behintzat artikulurik gabe; *cfr. Buztina / La Buztina*)

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una pieça en el parral afr[ontant]e con pieça de saluador ederra*», «*Jt[e]m una landa en parral*», «*Jt[e]m una pieça en el parral de palaciana af[rontant]e con pieça de M[igue]l p[er]iz*».

Parral hitzak, bistan da, *parra*-k dauden lekua adierazten du, hau da, usaian hormari lotzen zaizkion baratze edo etxeetako mahatsondo edo aihenak. Euskaraz *Parrala* (Ageza), *Parralea* (Eslaba, Ezporogi) erran izan da.

2.1.23. *Rueda, la*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una vyña delant la Rueda af[rontant]e con çarrado de lope g[arçia]*», «*una pieça delant la Rueda*».

Hau Murillotik goitiko herrietan aurkitzen dugun *errota*-ren erdarazko forma da. Cfr., adibidez, Eslabako *Errotabidea*, *Errotaldea* (Salaberri, 1994: 293).

2.1.24. *Rueda viella, la*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m una landa sobre la Rueda vieylla afr[ontant]e a vyña de G[arçia] leoçano*», «*Jt[e]m una landa sobre la Rueda Vieylla*».

Beste herri batzuetako *Errotazar(ra)*, *Errotaxar(ra)*-ren baliokide dugu hau: *Errotaxar* (Eslaba, Salaberri, 1994: 293), *Errotazarra* (Galipentzu, *ibid.*, 397), *Errotaxarra*, *Errotaxarreta* (Leatxe, *ibid.*, 515), *Errotaxar* (Lerga, *ibid.*, 608), *Errotaxarra* (Moriones, *ibid.*, 681).

Agerian denez, adjektiboak albokari sabaikaria erakusten du, *Los Casca-lares*-en dugun bera.

2.1.25. *Sant Miguel (delant)*

Lekukotasunak: «*una vyña delant Sant Miguel*», «*una landa delant Sant Miguel*», «*Jt[e]m un oljuar delant Sant Mjguel*», «*Jt[e]m una vyña delant sant mjguel afr[ontant]e con vyña de [l]a palaciana*».

Ikusten den bezala, *San Miguel* hagiotoponimoa dugu hemen, gehienxkoenetan aurrean *delant* 'aitzina' daukala. Hondar honen baliokidea *Baratzealzinea*-n dagoen *-alzin(e)a* da. Hizkuntzari doakionez, *sant* aldaera zaharra ageri dela nabarmendu beharra da, erraterako *Doneztebe* herriaren *Santesteban* erdal izenean gorde dena, bokal aitzinean dagoelako hain segur. Adberbioak (*delant*-ek) ere *-t* du akabailan, oraingoan *-e* bokala erori delako, *Malpuent*-en bezala.

Egun *Delantera de San Miguel* (Ciérbide eta Herrero, 1985: 41) edo *Delan-teras*, *Delanteras de San Miguel* (NTEM 41: 114) erraten zaio.

2.1.26. *Tablar del pozo*

Lekukotasunak: «*una pieça do el tablar del poço afr[ontant]e con pieça de sancho darrieta [...] Jt[e]m otra pieça do el tablar del poço afr[ontant]te con pieça de los fijos daluaro ualde*», «*Jt[e]m otra pieça do el tablar del poço afr[ontant]e con pieça de la muger de p[edro] lorenz*».

Tablar lehen osagaia (*tablaz* ez bada; ikus *Olivar* sarrera) *tabla* neurri izenaren eratorria da. Hondar hau 'herri-lur sail edo zatia' da Artaxoan eta 'erregadioko luzerna alorra' beste leku batzuetan, Iribarrenek (1984: 487) dakarrenez. Inguruko herrietan ere ezaguna zen: «*M[a]s en Basandia siette tablas de piezas*» (Uxue, 1782; San Martin Unxeko pr., F. Gadea, 55. k.). Murillon berean ere edireten dugu: «*otra tabla de dos robadas en Mugarra*» (1614, Kaparrosoko pr., A. Napal, 20. k.).

2.1.27. *Tranca, la*

Lekukotasuna: «*Jt[em] un huerto en la trança afr[ontant]e a huerto de g[arçia] meje*». Izen hau makina bat aldiz errepikatzen da kaierttoan.

La Tranca toponimoa oraindik bizirik dago (NTEM 41: 122), baina ez xiv. gizaldiko *Trankazarra*. *Tranca*, RAEren arabera, 'palo grueso y fuerte' da, euskarazko 'haga' edo, baina kasu honetan beharbada 'langa', 'ataka', 'xeila' zatekeen jatorrizko adiera, hesitutako belar-soroetan eta bideetan izaten den borta modukoa. Bide batez, aipatu nahi dut *tranco* Uxueko gaztelanian

‘lurrean dagoen goragunea, ateragunea’-edo dela, esertzeko eta muturkatzeko leku aproposak maiz, porlanez, harriz edo beste edozein materialez eginak, ez zurez edo egurrez ezinbestean.

2.1.28. *Trankazarra*

Lekukotasunak: «*una peça en tranq[ua] çarra*», «*En Tranq[ua] çarra una peça*», «*una peça en Tranq[ua] çarra de la Abbadia*», «*Jt[e]m una peça de palaciana en tranq[ua] çarra [...] affrontant]e con peça de la Abbadia*».

Morfologiari doakionez, *La Tranca* ez bezala, hau beti erdal artikulurik gabe edireten dugu, euskarazkoa baitu, eduki ere. Osagaiak, bistan da, *tranka* ‘haga’-edo (ikus aitzineko sarrera), *zar* ‘zaharra’ izenondoa eta *-a* artikulua dira.

2.1.29. *Uarte*

Lekukotasunak: «*una vyña en huart affrontant]e con peça de Saluador Ederra y otra vyña en erteco erregua affrontant]e con vyña de su madre*», «*Jt[e]m una vyña en huart affrontant]e con oljuar*», «*Jt[e]m una peça en huarte*».

XVI-XVIII. gizaldietan ere azaltzen da: «*una viña situada en el termino de Guarte [...] que afrenta [...] con [...] açequia de rregadio de la d[i]c[h]a villa*» (1611, Kaparrosoko pr., A. Napal, 19. k.), «*otra [pieza] en el termino de Huarte teniente a olibares*» (1798, Kasedako pr., L. Escudero, 36. k.).

Jakina den bezala, *Uharte* toponimoak bi ubide batzen diren guneak izendatu ohi ditu. Adibidez, Iruñetik hurbil den *Uharte* udalerrian *Urbi* eta *Arga* ugaldeak batzen dira, eta herriari hurren, Atarrabian, *Arga* eta *Ultzama* elkartzen dira. Nafarroa Behereko *Uhartehiritik* gertu, bestalde, *Biduzek* eta *Izpaxurik* egiten dute bat. Beraz, uste izatekoa da *Murilloko Uarte* ere bi ubideren arteko elkargunean zatekeela, edo hortik hurbil zegoela. Ditugun lekukotasunetan ikus daitekeen moduan, *Erteko erregua*-tik gertu zegoen eta, beraz, badaiteke honen eta beste hodi edo erregu baten artean, edo haren eta *Aragoa* ugaldearen artean, egotea.

Ikus daitekeen gisa, bukaerako *-e* galdu duen aldaera opatzen dugu hemen ia beti, nahiz gero *Uartebidea* eta *Uarteko hodia* izan. Akabailako *-e* erortzea ohikoa izan da Nafarroako erdaran garai batean (gaztelaniaz ere bai), eta koadernotto honetan bertan *Delant la Rueda*, *Delant Sant Miguel* eta *Malpuent* ditugu, argibidez. *Cfr.* Zuberoako idazle eta historialariaren *Oihenart* deitura, honen kariatara, edo Nafarroa Behereko *Uharte Garazi* eta *Uhartehiri* herri izenak, hizkuntza ofizialean *Uhart-Cize* eta *Uhart-Mixe* deituak. Olivako dokumentazioan, Iruñetik hurbil den herria aipatu nahi delarik, «*en la villa de Huart e en sus terminos*» edireten dugu (1311, Munita, 1984: 109).

Ez dut puntu hau bukatu nahi Santakaran, *Murillo* ondoan beraz, *Uartexipia* lekukotzen dela adierazi gabe: «*Yten otra peça en Guarte chipia afrontada a [...] vocal de la car[r]jera Veyre*» (1640, Kaparrosoko pr., Fco. Esparza, 38. k.).

2.1.30. *Uartebidea (= la carrera de Uart)*

Lekukotasunak: «*una peça en huartebidea*», «*Jt[e]m una peça en huarte videadea*», «*una peça en huarte videadea (huarte videya?) aft[e] con peça de p^o lasterr y valdes*», «*... affrontant]e con la carrera de huart*», «*Jt[e]m una vyña en huarte videadea affrontant]e con el camj[n]o*», «*Jt[e]m una peça en huarte vide affrontant]e con peça doliuu*».

Osagaiak *Uarte* toponimoa, *bide* izen arrunta eta *-a* artikulua dira. Hondarreko hau ez da testigantza guztietan azaltzen. Aztergai dugun kaierttoan leku izenak usaian itzultzen ez badira ere, garbi dago behin edo beste agertzen den *la carrera de huart* eskuarki kausitzen dugun *Uartebidea* bera dela.

2.1.31. *Uarteko hodia*

Lekukotasunak: «*una pieça en huarteco odia*», «*Jt[e]m una pieça en [h]uarteco odia affrontant]e con vyña de p[edro] arceyz*», «*Jt[e]m una pieça de pascoala en huarteco odia affrontant]e con pieça de Salvador cord[er]o*».

Osagaiak *Uarte* toponimoa, leku genitiboaren *-ko* hondarkia, *hodi* izena eta *-a* artikulua ditugu. Ikus *Baratzetako hodia*, *Uarte* eta *Uartebidea* sarrere-tan erran duguna.

2.1.32. *Vergal, el*

Lekukotasunak: «*Jt[e]m otra pieça en huarteco odia afr[ontant]e con el vergal*», «*Jt[e]m una pieça en tranq^t çarra affrontant]e al vergal*», «*Jt[e]m un oljuar en eucea affrontant]e con el vergal*».

Hau euskarazko *Zumadia*, *Zumadua*-ren erdal baliokidea ohi da han-hemen, hots, zumea, zumitza edo zumarika egoten den lekua adierazten du, erreka baten bazterrekoa. Zaren hala zen behiala (Salaberri, 1994: 996, 998); Eslaban *Zumaduieta* genuen (*ibid.*, 308). Dena dela, ez dakit *el vergal* hau toponimotzat har daitekeen edo izen arrunta besterik ez den.

2.2. Pertsona izenak

2.2.1. *Izen neutroak*

Alvaro: *Alvaro Valdes*.

Doinoria: *Doynorja*.

Estebania, *Estabania*: *Estauanja*, *Steuanja*, *steanja Picota*.

Garzia: *G[arçia] dochagauja*, *G[arçia] Luçea*, *G[arçia] Meje*, *G[arçia] Ortiz*, *G[arçia] Çalduna*.

Gil: *Gil Lopiz*.

Joan: *Joh[a]n Fortuyño*, *Johan Lopiz*.

Jurdana: *Jurdana*.

Katalin, *Katalina*, *Katelin*: *Cataljna Cortes*, *Cataljn Valdes*, *Cateljn Valdes*.

Lope: *Lope fijo de G[arçia] Lopiz*, *Lope G[arçi]a*.

Maria: *M[aria] Çalduna*, *M[aria] Landa*, *M[ari]a Landaçu*, *M[ari]a Picota*.

Martin: *M[ar]tin dartieda*, *M[ar]tin de Gaillipienço*, *M[ar]ti[n] Ferra[n]diz*, *M[ar]tin Joh[a]njz*, *M[artin] M[ar]zeil*, *M[ar]tin Ynjgыз*.

Miguel: *Mjguel del Portal*, *M[igue]l Dolç*, *Migu[e]l M[artin]iz*, *Miguel Meje*, *Miguel P[er]iz*, *Miguel Rodero*.

Palaciana: *Palaciana*. Ciérbidek ere (1970: 288) biltzen du. Nik ez dakit xuxen ponte izentzat hartu beharra den edo bakarrik 'jauregikoa' adierazi nahi duen, baina azken hau balitz *la* artikulua izanen genuke segur aski. *Cfr.*, honen kari, Carrascok (1973: 448) dakarren Murilloko *Garcia del Palatio* antroponimoa.

Pascoal, *Pascoala*, *Pascuala*: *Pascoal de Caparroso*, *Pascoal Garçia*, *Pascoal Garçju*, *Pascoal Landaçu*, *Pascoal Valdes*, *Pasfuala la de alvaro*.

Pedro, *Per*: *P[e(d)r]o Arceyz Pan[i]agoa*, *P[e(d)r]o Lore[n]z*, *P[er] Arceyz Paniagoa*.

Rumea: *Rumea*, «*Rumea muge[r] de Joh[a]n Fortuyño*».

Salvador: Salvador Cordero, Salvador Meje, Salvador Yñesa.

Sancha, Sancho: Sancha del Portal, fancha M[ar]tin, Sancha Valdes, Sa[nch]o dardieda, Sancho Lafterr. Maria Pikotaren alabak ere Santxa izena zuen: «Sancha fiya de M^a picota».

Semeno: seme[n][o] Achoq[u]o, Seme[n]o Gorri, Seme[n]o Lafterr, Seme[no] de Meljda, Seme[no] de Mellida. Xemen(o) ere aurkitzen dugu (ikus ondoko puntua).

Tomás: Tomas.

2.2.2. Hipokoristikoak

Hurrengo hauek ageri dira koadernoan:

Bartalot: Bartalot.

Doinorieta: Doynorjeta.

Graxito: Grachito (Grachico?).

Lorentxa: Lorencha.

Matxiko: Machico.

Migelet: Migu[e]let.

Paskoalet: Pascoalet, Pascoalet Valdes.

Santxako edo Santxato: Sanchaco edo Sanchato.

Xemen(o): Xemen de Mellida, Xemeno de Mellida; X[emen]o Gorri, Xeme[no] M[ar]tin[iz].

Izkirionea ez da beti osotara argia, eta kasuren batean, *Santxako* eta *Santxato*-rean erraterako, bata zein bestea irakur daiteke. Egia da hemendik kanpo lehena lekukotu dugula, eta ez bigarrena (Salaberri, 2009: 155, 204) eta, hortaz, zuhurrago da *Santxako* dagoela kontu egitea. *Graxiko* eta *Graxito* ere, bata den ala bestea, ez dut erraten ahal; oraingoan, ordea, biak azaltzen dira beste dokumentu batzuetan (*ibid.*, 149, 200).

Ikus daitekeenez, denek (edo gehienek bederik, ez baita erabat segurua *Xemen(o)*-n *-no* berrekailua dugula) morfologia eratorbidea erakusten dute, hots, atzizkien erabilera: *-et*, *-eta*, *-ko*, *-ot*, *-to*. Batzuek, gainera, palatalizazio adierazkorra aurkezten dute: *Graxito*, *Lorentxa*, *Matxiko*-k eta menturaz baita *Xemen(o)*-k ere. Gai honetaz Salaberri eta Salaberri (2014) ikus daiteke.

2.2.3. Identifikagarriak²

a) Lehen izenetikakoak

Fortuño: Joh[a]n Fortuño.

Garzia: Lope G[arçia], Pascoal Garçia.

Iñesa (Inesa inoiz?): Salvador Yñesa.

Loren(t)z: P[edr]o Lorenz.

Martín: G[arçia] M[ar]tin, fancha M[ar]tin.

Marzeil: M[ar]tin M[ar]zeil. Iduri du Marzel (Guillem marzel, Ciérbide, 1970: 286) pertsona izenaren aldaera dela. Orain Marzell idatziko genukeena adierazi nahi izan dela ematen du.

Miguel: P[edr]o Mjguel.

² Hitz hau oraingo «deitura» edo «abizena»-ren pareko adieraz darabilt lan honetan. Aldea da XIV. mendean onimo hauek artean ihartu eta erabat finkatu gabe zeudela, eta ez zirela, beraz, egungo deituren guztizko baliokideak.

b) Patronimikoak

Ikusten den bezala, ageri diren patronimiko guztiek *-iz* bukaera dute, beharbada *-itz* irakurri behar dena; ez dugu, ordea, horren segurantzirik. Akabaila hori ez duen bakarra *Diez* da, baina hau berezia da, zuzenean *Didaci*-tik atera izanen baita: *Didaci* > **Didatze* > *Dia(t)z* > *Die(t)z*. Patronimikoen bilakaeraz ikus Salaberri (2003 eta 2013).

Patronimiko hauek ditugu:

Die(t)z: *G[arçia] Diez*.

Ferrandi(t)z: *M[ar]ti[n] Ferra[n]diz*, *M[arti]n Ferra[n]diz*. Beste *Ferrandiz* bat ere ageri da, baina hau Arradako alkatea zen: «*Mi[guel] Ferra[n]diz alcalde de Rada*».

Ínigui(t)z, *Īnigui(t)z*: *M[art]in Ynjgыз*, *M[ar]tin Yñjgыз*.

Joani(t)z: *M[art]in Joh[a]njz*.

Lopi(t)z: *Gil Lopiz*, *Johan Lopiz*, *Sancha Lopiz*.

Martini(t)z: *Migu[e]l M[artin]iz*, *Xeme[no] M[artin]iz*.

Peri(t)z: *Miguel P[er]iz*.

Orti(t)z: *G[arçia] Ortiz*.

c) Patronimikoa + toponimoa

Die(t)z Valdés: *G[arçia] Diez Valdes*.

Joani(t)z Valdés: *M[arti]n Joh[a]njz Valdes*.

Lopi(t)z de Miranda: *Joh[a]n Lopiz de Miranda*.

Lopi(t)z Valdés: *Sancha Lopiz Valdes*.

d) Patronimikoa + izengoitia

Arzei(t)z Luzea: *P[e(d)r]o Arçeyz Luçea*.

Arzei(t)z Paneagoa: *P[e(d)r]o Arceyz Pan[e]agoa*, *P[er] Arceyz Pa[n]eagoa*.

Ciérbidek (1970: 286) *Julian Lopez pan de trigo dakar*.

e) Toponimoak

Aibar: *M[ari]a dayuarr*, *P[e(d)r]o Ayuar*.

Artieda: *G[arçia] dartieda*, *M[ar]tin dartieda*, *Sa[nc]ho dartieda*.

Caparroso: *Pa[scoal] de Caparroso*.

Cortes: *Cataljna Cortes*.

Gallipienzo: *M[ar]tin de Gaillipienço*.

Landa: *M[ari]a Landa*.

Mélida, *Méllida*: *Seme[no] de Meljda*, *Seme[no] de Mellida*, *Xemen de Mellida*, *Xemeno de Mellida*.

Otsagabia: *G[arçia] dochagauja*.

Portal, *el*: *Mjguel del Portal*, *Sancha del Portal*.

Valdés: *Ahuaro Valdes*, *Cateljn Valdes*, *Cataljn Valdes*, *Pa[scoala] Valdes*, *Pa[scoalet] Valdes*. García Ariasek (2005: 32) honela dio: «*Valdés* es una formación debida a *Val de Ese* 'el valle del río', composición que, presente también en la toponimia menor de Piloña, deberemos considerar en el origen del asturianísimo apellido *Valdés*. Para *Ese* se sospecha un inicio prerromano con el significado de 'corriente de agua', 'río'».

f) Herritarren izena

Leozano: *G[arçia] Leoçano*. Frankotan ateratzen da, era argian. Iduri du euskarazko *leoztarra*-ren moduko baten itzulpena-edo dela, hots, Orbaibarko *Leotz* herrixkan sortutako norbaiten identifikatzailea dela (*cf.* gorago aipatu dugun Uxueko egungo *galipienzano*).

g) Lanbidearekin lotuak

Meje: *G[arçia] Meje, Miguel Meje, Salvador Meje*. Hau katalaneko orain-go *metge* ‘medikua, osagilea’ hitzarekin lotua dela dirudi. Okzitanierari zor zaioke, baina ez dakit seguru. *Cfr. Dolç eta Ros*.

Rodero: *Miguel Rodero*. Ezaguna den bezala, ‘errotaria’, ‘eiherazaina’ zen *rodero*. *Cfr. Rueda-n eta Rueda Viella-n errandakoa*.

h) Izengoiti erako identifikagarriak

Biper: *Joh[a]n biperr alcalde*. Gibelean beti «alcalde» duela azaltzen da, alkatea zelako, hain segur ere. Carrascoren lanean (1973: 448) gehigarri hori gabe ageri da. Ez dago dudarik oraingo *biper, piper* barazki izena dugula hau. *Cfr. Uxueko egungo Pipiratu aurkintza izena, Biperatu lekukotua*.

Bueno: *don Bueno*. Faltzesen, garai bertsuan (1350ean), *Johan Bono* bizi zen (Carrasco, 1973: 315). *Bon, Bona, Bono, Bonellus, Bonet, Boneto* eta beste ere ongi dokumentaturik daude, baita *don Bon Ome* ere (Zangoza?, 1222, Goñi, 1997: 533). *Boneta* deitura da egun, Azkoienean. Euskaraz *Emazteona* (1189, XIII. m., García Larragueta, 1957: 61, 105), eta *Orti Ona, Sancho Ona* (Eraul, 1255; Jimeno, 1970: 232) ditugu. Uxuen *Lope Ongaya* zegoen 1350ean (Carrasco, 1973: 449), egungo *Ongai* deituradunen arbasoa, nonbait.

Cordero, Cordera: *Pascoal Cord[er]a, Salvador Cordero*. Ciérbidek (1970: 286, 288) *Sancio cordero* (1157) eta *Elvira la cordera* (1317) dakartzatza, eta badi-rudi *bildots-en* baliokidea dela, etorkiz; *cfr. «Açach, fill de Bildocha»* (Tuterako judua, 1259, Carrasco, 1999: 68).

Dol(t)z: *M[igue]l Dolç. Dolça* emazteki izena zen 1262an (Ciérbide, 1970: 288). Hemen ere (ikus *Meje*) katalaneko *dolç* ‘goxoa’ dagoela dirudi, baina segur aski okzitaniera izanen da. Palayk (1991: 356) egungo hizkerako *dous* (m.), *douce* (f.) dakar.

Garizu: *M[ari]a Gariçu, Pascoal Garjçu*. Honek ‘gari ugaritasuna’, ‘gari franko duena’ edo erran nahi duke. Osagai argiak *gari* labore izena eta *-zu* ugaritasunezko atzizkia dira. *Cfr. Peidro Garidario* (Zufia aldean, 1240, García Larragueta, 1957: 280), *Pero Periz Garidario* (Etxarrentxulo, 1366, Carrasco, 1973: 590). Iduri du *Trigoso-ren* baliokidea dela: *Martin Trigoso* (Azkoienean, 1366, Carrasco, 1973: 320), *Martin el trigosso* (Tutera, *ibid.*, 442).

Gorri: *P[e(d)r]o Gorri, Seme[n]o Gorri, X[emen]o Gorri*. Biziki ugarria da izenondo hau gure artean, gaur egun deitura gisa (*Gorri, Gorria, Gorritxo...*), eta antzina izengoiti gisa. Lehen aldiz, dakigula, Artaxoan ageri da, 1120. urtean: *Sanxo Gorrie t[estis]* (Jimeno, 1968: 195).

Landazu: *M[ari]a Landaçu, Pascoal Landaçu*. Ongi irakurria badago, gorago ikusi dugun *Garizu-ren* parekoa izan liteke, hots, oinarrian *landa* nekazalgoko hitza izanen luke eta bukaeran *-zu* ugaritasunezko atzizkia. Bitxikara da, alabaina.

Laster: *P[e(d)r]o Lasterr, P[e(d)r]o Lasterr y Valdes, Sancho Lasterr, Seme[n]o Lasterr*. Aski izengoiti arrunta da, antzinadanik: *Orti Delia laster* (Elia? 1217, Goñi, 1997: 515), *Petri Laster* (Arizkun, 1366, Carrasco, 1973: 531). *Lasterco* eta *Lasterra* ere ageri dira dokumentazioan.

Luzea: *G[arçia] Luçea*. Aitzinekoa bezala, aspalditik erabiltzen dugu goitizen hau euskaldunok. Lehen testigantza, dakidanez, *Enequo Luçea* da (Sagues, 1168, García Larragueta, 1957: 39).

Picota: *M[ari]a Picota, Steuanja Picota*. Erdarazko *picota* izen arrunta izan daiteke, euskaraz *belorit* deitu izan dena, baina ez dakit seguru.

Ros: Mj[gue]l Ros. Deitura hau oraino ere ohikoa da Nafarroan, Lizarran eta Iruñean gutxieneko kontuan, eta aski zaharra da gure artean (*Domingo Ros*, 1226, Goñi, 1997: 554). Okzitanieran duke etorkia; euskarazko *Gorri*-ren baliokidea dela dirudi, hots, ilez (edo larruz) gorri edo gorraila dena adierazten duela. Palayk (1991: 865) *ros, arròs* ‘rosée’ dakar.

Zalduna: G[arçia] Çalduna, «*M[ari]a Çalduna fija de G[arç]ia Çalduna*». Hitz hau ohikoa da egungo euskararen eta orobat onomastika zaharrean: *Lope Salduna* (Artaxoa, 1087-1103, Jimeno, 1968: 161), *Lope Zalduna* (1119, *ibid.*, 191). Iduri luke *zaldun* ‘kaparea’ ez ezik ‘zaldiz ibiltzen dena’ ere badela: honi zor zaiokie Oteitza Iguzkitzaibarko *Zaldunbidea* («*Mas ottra [pieza] en el ter[mi]no de Zaldunbidia que afrontta a [...] camino R[ea]l que ban los de Allo à Pamp[lo]na*», 1751, Oteitzako pr., J. M. Gabiria, 1. k.) eta Tabarkoa (1826, Oibarko pr., A. Ruiz, 101. k.).

i) Izengoitia eta hipokoristikoa aldi berean

Atxoko: P[e(d)r]o Achoq[u]o, seme[n][o] Achoq[u]o. Badirudi *atso* ‘emakume zaharra’ izen arruntaren hipokoristikoa dugula hau, txistukari sabaikaria eta *-ko* atzikia erakusten duena, egun *Atxoko* idatziko genukeena. Emazteki baten identifikagarritzat aurkitzea espero genuen, baina gizonen kasuan ere erabil daiteke, bistan da. *Cfr. Xarra, Zaharra - Zarra, Zarkin, Zarko* eta beste.

ONDORIOAK

1. XIV. mendeko kaierttoak dakartzan euskal toponimoak aski gardenak dira eta ia desitxuratu gabe daude. Honek euskara bizirik zen denboran izkiriatu zirela idarokitzen du, hots, euskara XIV. gizaldiaren bigarren erdian Murillon artean onik zegoela. Neronek (Salaberri, 1994: 1092) XIII. mendean ezarri nuen euskararen muga Murillon eta Zarrakaztelun, baina orain, lan honetan erabili ditudan datuak aintzat harturik, muga hori XIV. mendera ere eramanez daitekeela uste dut, Murilloren kasuan behintzat.

Zarrakaztelu Aragoiri datxe kiola dago eta Tuterako merindadean sartua da, baina XVI. mendean (Ciérbide eta Herrero, 1985: 59), artean ere, *Burgariet* (*Burgarieta* itxuraz < *burgari* + *-eta*; *cfr.* Ziraukiko 1366ko *Johan Burgari*, Carrasco, 1973: 591) eta *Chindilamendia* (< *txindila* ‘dilista’ eta *mendia*; egungo *Txirimendia* bera?) bezalako toponimoak zeuden.

Ciérbidek eta Herrero (1985: 5) «goiz erromanizatutako alderdia» dela diote. Aztertzen dituzten lau herriak (Murillo, Zarrakaztelu, Santakara, Mélida), ordea, zaku berean sartzen dituzte, ez dute bereizkuntzarik egiten elkarren artean, eta ez dute datarik aipatzen. Hemen aurkeztu ditugun datuek, aitzitik, garbi uzten dute Murilloren «erromanizatzea» ez zela hain goiz burutu, Erdi Aroaren bukaeran gauzatu zatekeela, eta segur aski beste hainbeste erran liteke Zarrakazteluz (ikus Salaberri, 1994: 1092). Melidan oraindik *Ordokia* dugu, eta XVII. mendean *Ordokilanda* ere lekukotzen da (*Ordoquilanda* izkiriatua, 1652, Kaparrosoko pr., Fco. Esparza, 45. k.), toponimo pare bat baizik ez aipatzeagatik. Beraz, uste izatekoa da herri honetan edo Santakaran Murillokoaren antzeko beste kaier bat kausi bagenez hain segur ustekabeko bat baino gehiago izanen genituzkeela.

Guztiz ere, Ciérbide eta Herrero erromanizazioaz ez, baizik erromatarkuntzaz ari zirela ematen du. Badakigu, alabaina, azken hori eta latinizazioa ez zirela gauza

bera, hark ez zuela beti latintzea eta euskararen desagertzea berekin ekarri. Konparazione, Eslaban Santa Krizko erromatar garaiko herrirka dugu, baina badakigu, dokumentuen bitartez jakin ere, XVIII. gizaldian herria artean euskalduna zela (Salaberrri, 1994: 1096-1097), eta egoera iruditsua dugu Lergan. Egun gai hauetan Menéndez Pidalen *Toponimia Prerrománica Hispana* lana oinarritzat hartzea ez da, Euskal Herriari doakionez, onartzeko modukoa, nire irudiz. Nolanahi dela, Ciérbidek eta Herreroek lan berean aurreraxeago (1986: 150) euskararen presentzia, alderdi honetan, XIV-XVI mendeak arte luzatzen dute, Lekuonaren mapan oinarri harturik nonbait, baina «desgogara» bezala, hondarreko hau nire irudipen hutsa izan daitekeen arren.

Murilloko koadernotxora itzuliz, egia da badirela erdarazko toponimoak eta antroponimoak, eta egia da, berebat, ez dakigula eskribauak zer heinetan itzuli zituen esku artean ibili zituen onimoak, baina euskararen hotsak gordetzea ([c] adibidez), eta *Garipentzuko zaldua*-ren moduko toponimoek beren gardentasun osoa atxikitzea horren alde mintzo dira. Horren alde hitz egiten du, halaber, euskal hipokoristiko eta izengoiti garbi batzuk aurkitzeak, baina hauek «ibilzaleagoak» izaten dira, toponimoak baino.

Bukaeran *-s* duten *-eta*-dun toponimoen lekukotasun bakanek, bestalde, XIV. mendearen bigarren erdian erdara sartzen hasia zela idarokitzen digute, oraingo euskal toponimoen joera zein eta nolakoa den jakinda. Hala ere, toki izenaren «pluraltasuna» azpimarratu nahia zegoela ezin da, uste dut, guztiz baztertu. *Cfr.* Melidako *Udarecetas* (1319), *Hudarecetas* (1538) (Ciérbide eta Herrero, 1986: 141), hots, *Udaretzeta* + *-s*. Ediren ditugun ponte izenek ere erdararen presentzia erakusten dute, baina hemen, berriz, eremu irristakorrean sartzen gara.

2. Toponimoek dituzten euskal soinuak ongi ematen saiatzen da eskribaua, guztiz sistematikoa ez izanagatik. Adibidez, egun <tz> idazten duguna emateko <çç>, edo <cc> izkiriartzen du ardura, <ç> eta <c> ere ohikoak diren arren, horren irudikatzeke. Orobat, erromantzez usaiakoa ez den euskararen hitz bukaerako dardarkari azkarra <rr> idazten du.

3. XIV. gizaldiko izenen gardentasunak XVI eta XVII. mendeetatik aitzina opatzen ditugunak egokiro azaltzeko aukera ematen digu. Erraterako, orain badakigu *La Gazpia*-ren oinarrian ez dugula 1593ko *Legazpia*, XIV. mendeko *Legazpea* baizik, edo *Marizarza*-ren etimoa *Baratzezarreta* dela.

4. Ildo beretik, pentsatzekoa da garai bereko lekuko gehiago bagenitu Murilloko beste euskal toponimoak zehaztasun handiagoz azal genitzakeela: *Aldaionda* (*aldai* + *ondoa*?), *Andabarna*, *Laprimendia* (*Laprimicia* egun; *mendia*), *Larrega* (*Larrageta* Uxuen, *Larrage* XIII. mendean), *Luzazu*, *Peruzuria* (antropotonimoa, itxuraz) eta *Urtanda*, toki izen bizien artean, eta beste hauek lekutu direnen artean: *Andrenobia* (*hobia*?, *hodia*?), *Andurkua* (*andurra*?), *Estigarra* (*astigarra*), *Garzilimunio* (antropotonimoa), *Jubidea* (*Uxu(e)bidea*), *Leskarbia* (*-bea*?), *Mendilatza* (*mendi* + *latza*?), *Mugarra* (Zarraztelun *Mugarria* oraino bizirik dago), *Mungalate*.

5. Eskribauak leku genitiboaren hondarkiarene ondotik heldu den zati(generiko)a ongi bereizten du, eta egun bezala aparte izkiriartzen du: *erteco erregua*, *huarteco odia*, *varacetaco odia*... Leku genitiborik ez den kasuetan bi osagaiak batean nahiz bereiz ematen ditu, arau argirik gabe, baita toponimo bera denean ere.

6. Murilloko euskara inguruko herrietakoetatik ez zen asko hantantzen, toponimiaren bidez ikus daitekeen neurrian: *erte* nafarra dugu *Erteko erre-*

gua-n (baina *Uarte*, ez **Uerte*), han-hemen lekukotzen den *erre*gu hidronimoa, *al(i)zin*, *areatzea*, *baratze*, *berri*, *bide*, *eder*, *esate* (eta *ate*, beraz), *gorri*, *landa* (erdaraz ere ibiltzen da), *laster*, *latz* (?), *mendi*, *hodi*, *zaldu*, *za[ha]r*. Murillon ez, baina ondoko Zarrakaztelun *Larrate* dugu orain eta *Larrat*, *Arrateburua* 1319an (Munita, 1984: 140) eta, hortaz, *buru* ere ezaguna zela garbi dago. Ordea, goitiko herrietan dugun *euntze* hedatuaren partez *eutze* dago Murillon, euskararen muga historikoaren beste alderdi batean, Estellerrian, *eutza*, *euntza*-rekin batean azaltzen den forma bera.

7. Interesgarria da hidronimoetan dagoen hiztegia ondoko herrietakoarekin alderatzea eta osatzea: Aragoi ugaldea, Nafarroako alderdi zabal batean *Aragoa* deitu izan dena, *Urandia* zen Galipentzuz, *Urاندیبیة* toponimoan ikus daitekeen moduan (Salaberri, 1994: 475). Honetaz landara, *erreka* batzuk baditugu goiko herrietan, Ageza (*Errekandia*), Eslaba (*Trabeserreka*), Ezporogi (*Errekattoa*), Galipentzu (*Errekagaitza*), Lerga (*Urretako erreka*) eta Uxuen (*Errekazarra*), baina ez dugu alerik opatu Murillon. Ñabardura berezia zukeen *baserreka* ere bazen, gorago (*Baserrekandia*, Ezporogi).

Aipatu bezala, *erre*gu ere bazegoen: *Erregumaiorea* dugu Zaren eta *Erteko erre*gua genuen Murillon, besteak beste. Hemen *hodia*, ikusi dugun gisan, behin baino gehiagotan azaltzen da, eta Uxuen eta Eslaban ere bazen. *Azekia* eta *zekia*, berriz, Ezporogiko *Azekialdea*-n eta Galipentzuko *Zekiazarra* toponimoetan baizik ez dut aurkitu.

Horretaz gainera, erdarazko *la jasa* azaltzen da testuan, hots *la yasa* ‘baserreka’ (ikus Nieto Ballester, 2005). Gaur egun honen eratorria datekeen *jasera* “erreken gainezkaldiei aurre egiteko murrak” oraino bizirik dago Murilloko toponimian (*NTEM* 41: 111). Iradoki den bezala, Murillon *erre*gu izan liteke *yasa*-ren euskal ordaina (ikus *Erteko erre*gua, gorago).

8. Murilloko euskal hizkerak zituen ezaugarrien gainean gauza handirik ezin erran dezakegu, baina *Baratzealzinea* eta *Buztina* ikusirik, bokal palatalaren ondoko sudurkaria ez zela bustitzen pentsatu beharko dugu. Besterik da *i* bokal osoa ez, baizik bokalerdia zenean zer gertatzen zen zehaztea: Murillon ez dugu testigantzarik, eta Zarrakaztelun bai Munitak (1984: 140) eta bai Ciérbide-Herrerok (1985: 58) *Andrenita la Rayna* irakurri duten leku izena besterik ez daukagu.

Hondarreko toponimo horretaz kestione, euskal onomastikaren ikuspuntutik egokiagoa litzateke *Andreuita la Rayna* irakurtzea, hots, *Andrebite* gineikonimoa (cfr. Adoingo 1033 inguruko *Andrebite*, Martín Duque, 1983: 56) eta *larraina* izen arrunta dituen toponimoa ikustea. Zernahi ere den, ez dugu deus handirik aurreratzen, sudurkari sabaikaria emateko ere <yn> ibili izan delako.

9. Aspirazioa galdua zegokeen Murillon xiv. mendearen bigarren erdirako. Honela idarokitzen du *Trankazarra* toponimoaren bigarren osagaiak *h*-rik ez erakustek. Are gehiago dena, irudi du bokal berdinen batzea (-*aha*- > -*aa*- > -*a*-) orduko bururatua zela, ez baita horren aztarnarik baterre, ibili ditugun datuetan. Ildo beretik, *hodia* generikoak ez dauka sekula *h*-rik hastapenean, eta *Uarte* toponimoak eta eratorriek ez dute behin ere tarteko -*h*-rik. Bakarrik, eta erran den bezala, hasieran dute (*Huart*), baina hori ez da hasperenaren erakuskaria, hasmentako *u*- hori bokala zela (edo, zehazkiago, kontsonantea ez zela) adierazteko moldea baizik.

Nolanahiko gisan, badirudi ehun urte lehenago hasperena bazela Zarrakazteluko *Zalduzaharra* toponimoan (ikus gorago) eta, beraz, soinu horren lekutze prozesuan gure kaierttoa idatzi zen garaia (XIV. mendearen bigarren erdia) litzateke *ante quem* data, alegia, 1269-1369 bitartean galduko zen. Ditugun datuak, halarik ere, biziki urriak dira.

10. Bukatzeko, kaierreko erdarak aurkezten dituen bereizgarri batzuk nabarmenduko ditut:

10.1. *-lte*, *-rte* bukaeretako *e* bokala erortzen da: *delante* > *delant*, *Huarte* > *Huart*, *Malpuente* > *Malpuent*. Zarrakazteluko egungo *Larrate*, ikusi dugun moduan, *Larrat* idatzi zuten 1319an (Munita, 1984: 138, 140) eta, beraz, irudi luke *-e* erortzeko *-te* egotea aski zela. Hori erdaraz gertatzen da, ez euskaraz (cfr. Zarrakazteluko *Arrateburua* [ibid., 140] eta Murilloko *Uartebidea*).

10.2. Erdarazko *de* preposizioaren *e* bokala ere lekutzen da, hurrengo hitza bokalez hasten denean, eta kontsonantea izenari lotzen: *de Alvaro* > *dalvaro*, *de Artieda* > *dartieda*, *de Ochagauia* > *dochagauia*, *de Oliua* ('del monasterio de La Oliva') > *doliua*. Ez da, alabaina, erabateko araua: «*en el parral de Alvaro*».

10.3. Erdarazko artikulatu definitu maskulinoa ere ondoko izenari batzen zaio, kasu batean: *en lolivar* 'en el olivar', 'olibadian'.

10.4. Hastapeneko ezpain-horzkaria atxikitzen da: *fija*, *fijos*, *fillos*.

10.5. Albokari sabaikaria bere hola gordetzen da: *Los Cascallares*, *La Rueda Viella*, *malluelo* 'majuelo'. Batzuetan, ordea, aldaera zaharra eboluzio-natuarekin batean daukagu: *fillos*, *fijos*. *Mujer* izena berriz, ez dugu sekula <ll>-rekin idatzirik aurkitzen, eskuarki *muger* dugu, ardura laburturik.

10.6. Hondarreko mendeetan ohikoak ez diren aldaerak edireten ditugu: *do* 'donde' erlatiboa, *meata(t)* 'mitad', 'erdia'.

10.7. Azkenik, *çarrado* 'cerrado', 'itxitua', 'zerrandegia' forma asimilatua besterik ez dago koadernoan.

ERREFERENTZIAK

- AGUD, M. eta MITXELENA, K., 1958, *N. Landuchio. Dictionarium Linguae Cantabrigiae (1562)*, Donostia, Gipuzkoako Aldundia, Julio Urkixo Mintegiaren argitalpenak.
- BARANDIARAN, J. M., 1974, «Materiales para un estudio del Pueblo Vasco en Liguinaga», 154-244, Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca, «Obras Completas» 4. Lan hau lehenago *Ikuska*-n argitaratua zen, 4-13 (1947-1948), 2-6 (1949) eta 1-3 (1950) zenbakietan.
- CARRASCO, J., 1973, *La Población de Navarra en el siglo XIV*, Iruñea, Universidad de Navarra.
- (zuz.), 1990etik aitzina, *Acta Vectigalia Regni Navarrae: documentos financieros para el estudio de la Hacienda Real de Navarra. Serie I, Comptos reales, registros*, Iruñea, Nafarroako Gobernu.
- CIÉRBIDE, R., 1970, «El Romance Navarro Antiguo (resumen). Onomástica medieval navarra (Siglos X al XV. Estudio realizado sobre documentos originales)», *FLV*, 6, 269-370.
- eta Herrero, G., 1985, «Toponimia de la comarca de la Oliva», *CEEN*, 46, 5-85.
- 1986, «Toponimia de la comarca de la Oliva. II parte», *CEEN*, 47, 91-164.
- FELONES, R., 1982, «Contribución al estudio de la iglesia navarra del siglo XIII: el libro del rediezmo de 1268 (II). Transcripción e índices», *PV*, 166/167, 623-713.
- GARCÍA ARIAS, X. LI., 2005, *Toponimia asturiana. El porqué de los nombres de nuestros pueblos*, Oviedo, La Nueva España.
- GARCÍA LARRAGUETA, S., 1957, *El Gran Priorado de la Orden de San Juan de Jerusalén. Siglos XII-XIII*, Iruñea, Nafarroako Foru Aldundia, Institución Príncipe de Viana.
- GOÑI, J., 1997, *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona. 829-1243*, Iruñea, Nafarroako Gobernu.
- IRIBARREN, J. M., 1984, *Vocabulario navarro*, Iruñea, Nafarroako Foru Erkidegoa, Hezkuntza eta Kultura Saila, Institución Príncipe de Viana. R. Ollaquindiak prestatu bigarren argitaraldi handitua.
- JIMENO JURIO, J. M., 1968, *Documentos Medievales Artajonenses (1070-1312)*, Iruñea, Nafarroako Foru Aldundia, Institución Príncipe de Viana.
- 1970, «El libro rubro de Iranzu», *PV*, 120-121, 221-269.
- (zuz.), 1997, *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza / Toponimia y Cartografía de Navarra. Caparros - Carcastillo - Mélida - Murillo el Cuende - Murillo el Fruto - Santacara (NTEM)*, Iruñea, Nafarroako Gobernu, 41. zk.
- JIMENO JURIO, J. M. eta SALABERRI, P., 1998, *Artajona. Toponimia Vasca / Artaxoa. Euskal Toponimia*, Lizarra, Altaffaylla Kultur Taldea - Nafarroako Gobernu - Sociedad de Corralizas y Electra de Artajona.
- KAMINO, P. eta SALABERRI, P., 2007, *Luzaideko Euskararen Hiztegia*, Iruñea - Bilbo, Nafarroako Gobernu - Euskaltzaindia, «Mendaur bilduma» 3.
- MARTÍN DUQUE, A., 1983, *Documentación Medieval de Leire (siglos IX a XII)*, Iruñea, Nafarroako Foru Aldundia, Institución Príncipe de Viana.
- MITXELENA, K., 1977, *Fonética Histórica Vasca*, Donostia, Julio Urkixo Mintegia - Gipuzkoako Aldundia, bigarren argitaraldia.
- 1987-2005, *Diccionario General Vasco / Orotariko Euskal Hiztegia (OEH)*, Bilbo, Desclée De Brouwer - Euskaltzaindia - Mensajero, hamasei liburuki.
- 1997, *Apellidos vascos*, Donostia, Txertoa, bosgarren argitaraldia.
- MUNITA, A., 1984, *Libro Becerro del Monasterio de Santa María de la Oliva (Navarra): Colección Documental (1132-1500)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» 74.
- NIETO BALLESTER, E., 2005, «Sobre el origen latino-románico de riojano-navarro *yasa* y vasco *jasa*», *FLV*, 100, 661-667.
- PALAY, S., 1991, *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, Paris, CNRS éditions, hirugarren argitaraldi osatua.
- SALABERRI, P., 1994, *Eslaba aldeko euskararen azterketa toponimiaren bidez*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» 11.
- 1997, «Euskal toponimiaz mintzo (Nafarroakoaz bereziki)», *FLV*, 74, 7-39.
- 1998, «Arabako mugako nafar hizkeren inguruan», in: I. Camino (arg.), *Nafarroako Hizkerak*, 49-87, Bilbo, UEU.
- 2003, *Euskal Deiturategia: Patronimia*, Bilbo, UEU.
- 2009, *Izen ttipiak euskaraz*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» 26.

- 2010, «Gallipienzo / Galipentzu», *Euskera*, 55.1, 351-359.
- 2011, «Sobre el sufijo occidental *-ika* y otras cuestiones de toponimia vasca», *FLV* 113, 139-176.
- 2013, «Topónimos alaveses de base antroponímica terminados en *-iz*, *-ez* y *-ona / -oa*», *Lapurdum*, 17, 201-220.
- eta Salaberri, I., 2014, «A descriptive analysis of Basque hypocoristics», *FLV*, 117, 187-211.
- ZABALO, J., 1972, *El Registro de Comptos de Navarra de 1280*, Iruñea, Nafarroako Foru Aldundia, Institución Príncipe de Viana.

LABURPENEA

Murillo el Fruto: XIV. gizaldiko agiria

Lan honetan NAOean berriki agertu den XIV. mendeko koaderno ttipi bateko onomastika datuak aztertzen dira, toponimoak eta antroponimoak. Kaierttoa erdaraz idatzia dago, gaztelaniaz, ukitu berezi zenbaitekin, baina munta handikoa da guretako, euskara Erribera goieneko herrian XIV. mendean bizirik zegoela idarokitzen duelako, bertako hizkera galduaren ezaugarri batzuen berri jakin dezakegulako, eta toponimoak hobeki azaltzeko eta arautzeko bide delako. Grafia batzuek eta leku eta jende izen batzuen gardentasunak koadernotua idatzi zenean euskara Murillon bizirik zegoela adierazten dute. Artikuluan aipatu izen horiek «testuinguratzan» saiatu gara, hots, lehendik ezagutzen genituen hurbileko beste datuekin lotzen.

Gako hitzak: Hizkuntza muga; toponimoa; antroponimoa; Nafarroako Erribera; euskara.

RESUMEN

Murillo el Fruto: documento del s. XIV

En este trabajo se estudian los datos onomásticos, topónimos y antropónimos, que se recogen en el cuadernillo del s. XIV encontrado hace poco tiempo en el AGN. Está escrito en castellano, pese a tener ciertos rasgos especiales, y es importante para nosotros porque deja entrever que el euskera estaba todavía vivo en la localidad de la Ribera Alta en la fecha en que se redactó. Además, a través de los datos onomásticos que encontramos en el pequeño cuaderno podemos conocer algunas de las características del habla vasca perdida de la localidad, profundizar en la etimología de los diversos «ónimos», y realizar una normativización más adecuada de los mismos. Algunas grafías y la transparencia de los topónimos y antropónimos contenidos en el cuadernillo sugieren claramente que, cuando fue escrito, el euskera estaba todavía vivo en Murillo. Hemos intentado contextualizar los datos onomásticos del documento, relacionándolos con los de localidades próximas que ya conocíamos previamente.

Palabras clave: Frontera lingüística; topónimo; antropónimo; Ribera de Navarra; euskera.

SUMMARY

Murillo el Fruto: a 14th-century document

This paper analyzes onomastic data consisting of toponyms and anthroponyms that were drawn from a booklet recently discovered in the GNA. The document is written in (Castilian) Spanish with a number of particular features, and it is of relevance to us because it suggests that Basque was still in use in the High Ribieran locality at the time of writing. The document moreover allows us to identify some of the characteristics of the extinct local variety, in addition to being helpful in explaining the etymology of some toponyms and establishing a more adequate normativization of these.

Some spellings, coupled with the transparency of the place and person names found in the booklet, clearly indicate that Basque was in use in Murillo at the time of writing. We have made an attempt to set the onomastic data found in the document in context, namely by relating them to names from the nearby area that were previously known to us.

Keywords: Language border; toponym; anthroponym; Navarrese Ribera; Basque language.